

Píše Anna Gnot

(E*forum, 07. 06. 2023)

Dosavadní průniky prací polské literární vědkyně **Marie Janion** (1926–2020) do českojazyčného prostředí nejsou příliš četné. První překlad z jejího díla byl publikován v půlce šedesátých let (jednalo se o studii *Sporné problémy literární vědy / Česká literatura* 13, 1965, č. 1, s. 1–15/), ten také zůstal na dlouhá léta jediným (viz bibliografii Marie Janion). Teprve v roce 2020 vzniklo tematické číslo čtrnáctideníku A2 (20/2020), které přineslo zatím nejsoustavnější reflexi odkazu této polské badatelky, včetně překladů úryvků z jejích ústředních vědeckých prací – knih *Wampir. Biografia symboliczna* (2002, *Upír. Symbolická biografie*, ukázkou přel. Michal Špína) a *Niesamowita Słowiańszczyzna* (2006, *Znepokojivé slovanství*, výňatek přel. Lucie Zakopalová). Další ukázky ze *Znepokojivého slovanství* přinesl i loňský ročník časopisu *Tvar* (12/2022), takže bylo snad jen otázkou času, kdy tyto snahy vyústí do podoby nějakého většího knižního překladu.

Znepokojivé slovanství je knihou o fungování velmi specifického druhu mýtů, který plní národotvornou úlohu a v průběhu staletí nabíjí úrodnou půdu pro umělecká a literární ztvárnění. Janion pracovala s mytologickým materiálem a snažila se uchopit jeho povahu ve fázi jeho rozpadu, která byla způsobena přepsáním paradigmát evropské kultury v období romantismu. Právě tehdy byly dávné příběhy, legendy nebo pověsti intenzivně recyklovány a inspirovaly vznik mýtů moderních. V případě polského romantismu doprovázel degradaci národních mýtů proces rozpadu státu. Janion se domnívá, že nepřetržitá přítomnost romantismu v sociokulturním prostoru vede ke vzniku „romantických fantazmat“, která provázejí polskou kulturu i ve 20. a 21. století (mimo jiné v tvorbě Stefana Żeromského, Mariusze Wilka nebo Doroty Masłowské nebo v internetových diskusích o slovanské mytologii). Proto se také v interpretacích Marie Janion literární ztvárnění mytologických a folklorních postav stává projevem strachu ze ztráty národní identity nebo z jejího ohrožení vnějšími (hlavně ruskými) vlivy. Tento strach však nemusí být vnímán jako destruktivní činitel. Právě naopak – znamená onu *neuvěřitelnou (niesamowita)* sílu, která byla ztracena v překladu titulu monografie a kterou lze považovat za projev údivu, úcty a konstruktivní kritiky projevené životaschopnosti polské národní mytologie (jako jednoho z mnoha potenciálních fantazmat obecnější slovanské mytologie v evropském literárním univerzu).

Překladatelka Lucie Zakopalová měla před sebou nesnadný úkol. Na jedné straně musela uvést autorku a její styl do českojazyčného kulturního prostředí a na straně druhé proniknout do autorčina myšlení, do jejího specificky kritického přístupu k romantickému kulturnímu dědictví. Znamenalo to citlivé zacházení s zpracovanou

terminologií a zprostředkování korpusu analyzované a citované primární a sekundární literatury, tedy i odlišné literárněvědné tradice a světonázorového univerza. Převedení textu z původního jazyka do jiné řeči je příležitostí k uhlazení vyjadřovacích rozdílů, obzvláště zrádných u jazyků tak úzce příbuzných jako polština a čeština. O to více je nutné upozornit na důkladnou práci Lucie Zakopalové, spočívající také v doplnění vysvětlivek o informace týkající se fungování odkazovaných textů v původním kontextu jejich vzniku.

Ve srovnání s pečlivým dohledáváním odkazované literatury, jemuž nelze nic vytknout, se však paratexty, které přeloženou monografii doprovázejí, jeví jako matoucí. Tyto nakladatelské komentáře soustřeďují pozornost na téma spojené s otázkou slovanské mytologie. V kontextu vydavatelské politiky nakladatelství Hermann&synové, které se dlouhodobě zaměřuje na vydávání filozofické a náboženské literatury, není tato strategie překvapující. Avšak v případě knihy M. Janion hrozí, že její práce bude vnímána tak, jako by byla primárně zaměřena na rekonstrukci konkrétní národní mytologie (i takové tituly v produkci zmíněného nakladatelství najdeme). Marie Janion ve své vědecké práci využívala řadu nosných pojmů (jako výše zmíněná ‚fantasmata‘ či ‚symbolická biografie‘ nebo ‚transgrese‘), s nimiž dodnes pracují polské humanitní vědy. Jedná se o dílo s metodologickou vášní, již nelze redukovat na pokusy stopovat mytologické prvky v textech kultury. Akcentace mytologického aspektu odpoutává pozornost od vlastního zacílení monografie, tedy vnímání komplikovaných národních dějin prizmatem romantické literatury, jejich pozdějších reminiscencí a postkoloniální optiky.

Skutečnost, že se českému čtenáři dostává do rukou pozdní dílo Marie Janion, činí úkol prezentovat postavení a vliv této badatelky v rámci polského intelektuálního života po druhé světové válce ještě náročnějším. Její literárněvědná reflexe je vytržena z kontextu, v němž se postupně etablovala a který po léta úspěšně inspirovala. Svou otevřenost Janion zúročila v četných studiích věnovaných mimo jiné literární kritice (*Projekt krytyki fantazmatycznej*, 1991), feminismu (*Kobiety i duch inności*, 1996) nebo židovským vlivům v polské kultuře (*Do Europy tak, ale razem z naszymi umarłymi*, 2000). Jako veřejná intelektuálka se vyjadřovala k otázkám potlačovaných menšin a podobně zapovězeným tématům, a to navzdory nepříznivé politické situaci jak před rokem 1989, tak po něm (připomeňme její zapojení do aktivit protikomunistické opozice či veřejný coming-out).

Základním principem uchopení polského mytologického panteonu v podání Marie Janion je postkoloniální přístup k národním dějinám a kultuře. Toto ve své podstatě jednoduché konstatování se však v českém překladu vytrácí. V případě *Znepokojivého slovanství* se nejedná pouze o monografii o mytologii nebo o literatuře, ale o analýzu obou vzájemně se doplňujících oblastí v polském kontextu s využitím pojmů a nástrojů, které nabízí postkoloniální reflexe (mj. Edwarda Saida) s průniky do psychoanalýzy. M. Janion však nezůstává jen v mezích osvojení vlivných termínů „slovanské“ a lokální postkoloniální reflexe, kterou úspěšně praktikují i její studenti a studentky (např.

Monika Rudaś-Grodzka). Také materiálově jsou tyto přesahy inspirující, protože vyvádějí ze stínu velkých polských exilových romantiků Mickiewicze a Słowackého literární dílo opomíjených domácích autorů (viz např. analýzu motivu knížete Masława ve zpracování Zygmunta Krasińského a Józefa Ignacego Kraszewského). *Znepokojivé slovanství* se tak stává intelektuální křižovatkou, na které polská literatura a otázky mocenských vztahů, nenaplněných aspirací a potlačovaných vášní, jimž je právě literatura médiem, potkávají své slovanské protějšky. Teprve tímto způsobem je zdůrazněn odstup, který umožňuje nejen vnímat polskou národní mytologii jako jednu z variant mytologie slovanské, ale také nacházet v polských národních dějinách stopy nevyřešené koloniální minulosti jako jedné z ozvěn traumatických a potlačovaných evropských dějin 19. století. Je to druh inspirativního odstupu, díky kterému vědecká monografie M. Janion překračuje hranice studie z oblasti dějin primitivních náboženství nebo literárních dějin a velmi úspěšně funguje jako diagnóza polské národní identity. I když zůstane v českém překladu slovanství pouze *znepokojivé* (přes oslí můstek freudovského *das Heimliche* – *das Unheimliche*), ale ať je tak se zdůrazněním, že slovanství Marie Janion je ve skutečnosti fascinující, děsivé, tvůrčí, neuvěřitelné, zázračné, a především v dnešní době pořád aktuální.

Maria Janion: *Znepokojivé slovanství. Fantazmata literatury*. Přel. Lucie Zakopalová. Praha: Herrmann & synové, 2022, 263 s.

www.ipsl.cz